

## Wilfried Onzea, bibliothecaris en bibliofiel: loopbaan in drie bibliotheken te Antwerpen

Op 1 oktober 2006 ging Wilfried Onzea met pensioen. De laatste vijftien jaar van zijn carrière was hij bibliothecaris van de bibliotheek en het documentatiecentrum van het 'Openluchtmuseum voor Beeldhouwkunst Middelheim'. Daarvoor werkte hij in de Stadsbibliotheek en in het Museum Plantin-Moretus. Maar Wilfried is ook een gepassioneerd verzamelaar van bibliofiele boeken. De leden van het Overleg Kunstbibliotheken Vlaanderen (OKBV) kennen hem vooral van een voordracht die hij gaf in de Bibliotheca Wittockiana<sup>1</sup> in 2002 over het kunstenaarsboek. Genoeg redenen om de diverse (kunstzinnige) aspecten van Wilfrieds leven en werk onder de loep te nemen.

Na een telefoontje werden we uitgenodigd bij Wilfried thuis. De sfeer was gemoedelijk. De koffie stond klaar, en vanuit het salon keken we op de diepe tuin. De ruimte staat vol boekenkasten met mooie banden. Op de boekenplanken prijken ook objecten die met boeken te maken hebben, zoals een verzameling boekensteunen in de vorm van porseleinen dieren en van porseleinen figuurtjes die boeken lezen.

### De eerste belangstelling voor boeken

Wilfried Onzea werd op 1 september 1941 geboren in een drukkersfamilie te Borgerhout, als jongste van negen kinderen. *"Mijn grootvader langs moederskant (Lens) had een kleermakersatelier, mijn grootvader langs vaderskant (Onzea) een meubelmakerij, allebei in Borgerhout. Mijn moeder en mijn vader woonden in dezelfde straat, de Prins Leopoldstraat. Ze begonnen met een winkeltje voor papier en tabak en eindigden met een papierhandel en een drukkerij. Door een kruishuwelijk is de combinatie Lens en Onzea trouwens heel talrijk in onze familie. Daardoor hebben we sinds acht jaar een familiekoor, Olenzea, onder leiding van een professioneel dirigent, Frans Cuypers; ik fungeer er als tenor".*

Wilfried heeft steeds een grote voorliefde gehad voor boeken en literatuur. Zijn vader overleed toen hij elf jaar was. In die moeilijke periode zocht hij compensatie voor dit gemis in boeken. *"Reeds als kind verzamelde ik alle boeken*

Interview:  
**Beatrice De Clippeleir**, Sint-Lucasbibliotheek Gent  
**Peter Rogiest**, afdelingschef leeszaal en magazijn  
 Stadsbibliotheek Antwerpen

*die ik thuis kon vinden op een plank in mijn kamer. Boeken verzamelen en verzamelen tout court is in mijn ogen toch steeds verbonden met het zoeken naar schoonheid en het vinden van een vorm van troost. Ik denk dat dit voor veel boekenverzamelaars geldt".*

Na de humaniora studeerde hij twee jaar moderne talen en secretariaat. De eerste tien jaar werkte hij in de privésector, eerst bij Standaard Boekhandel, vervolgens bij De Sikkel en daarna bij Cenatra. Cenatra was een parastatale organisatie, gevestigd in de Lange Leemstraat<sup>2</sup>. Er was een laboratorium voor bakkerijgrondstoffen en één voor textielreiniging. Wilfried was er verantwoordelijk voor het documentatiecentrum en trad op als redacteur voor het tijdschrift *Cenatra Textielberichten / Cahiers Textiles Cenatra*. Door zijn werk voor dit tijdschrift bleef hij in contact met drukkers.

Uit interesse volgde hij drie jaar lang elke zaterdag een cursus bij het Plantin-Genootschap. Daar kreeg hij onder-richt in de geschiedenis van het boek, de boekdrukkunst, boekband, boekillustratie... *"Leraars waren o.a. Huib van Krimpen (zoon van), Gerrit Noordzij (letterontwerper), Ger Schmook, Dr. Vervliet, Dr. Ovinck, Mark Severin, Gorus... Aldus behaalde ik in 1971 het 'diploma van de hogere*

*secundaire technische leergang, afdeling boekbedrijf.*" In die periode begon Wilfried regelmatig antiquariaten in Antwerpen en omstreken te bezoeken en boeken daadwerkelijk te verzamelen. *"In het centrum van Antwerpen had je op korte afstand een paar degelijke antiquariaten, zoals dat van de heer Overdiep, verbonden met de Standaard Boekhandel, en De Vries-Brouwers waar ik mijn eerste 'bibliofiele' boek op afbetaling kocht, de Pickwick Papers geïllustreerd door Cecil Alden. Dat blijft natuurlijk een speciale plek houden in mijn bibliotheek".*

Door de cursus aan het Plantin-Genootschap werd zijn honger nog aangescherpt. Op een dag schreef Wilfried dan ook een brief aan de toenmalige hoofdconservator van het Museum Plantin-Moretus, Leon Voet, waarin hij peilde naar de mogelijkheid om daar te kunnen werken. Voet antwoordde dat er net een vacature was. Na een geslaagd examen kon hij in 1974 aan de slag als 'assistent boeken en documenten' in het Museum Plantin-Moretus.

## Begin van loopbaan bij Stad Antwerpen: Plantin-Moretus en de Stadsbibliotheek

De eerste jaren vond Wilfried het werk in Plantin-Moretus uitermate interessant. Het sloot naadloos aan bij zijn persoonlijke interessesfeer. Daarna echter werd Wilfried door omstandigheden verplicht om een louter administratieve functie binnen het museum op te nemen: verantwoordelijke voor de personeelsdienst. Deze functie lag hem minder en voerde hem te ver weg van het echte inhoudelijke werk. Na enige tijd besloot hij dan ook zijn overplaatsing aan te vragen. Ludo Simons – toen nog adjunct-directeur van het AMVC – raadde hem aan het eens bij de Stadsbibliotheek Antwerpen te proberen.

In 1976, toen Wilfried in de Stadsbibliotheek begon, vormde die nog een geheel met de Openbare Bibliotheken, met Emiel Willekens als directeur. Wilfried werkte acht jaar binnen de leeszaalwerking. Zijn taken omvatten eerst publiekswerking en interbibliothecair leenverkeer. Hij werkte nauw samen met het toenmalige hoofd van de leeszaal, Renold Huwel. *"Die man wist tot in de details wat er in de leeszaal stond. Hij had een fabelachtig geheugen en een zeer grote kennis".*

In 1980 werden de Stadsbibliotheek, het AMVC en de Openbare Bibliotheek administratief gesplitst. In 1981 vertrok Emiel Willekens 'met voorverlof'. Ludo Simons werd aangesteld als waarnemend directeur van de Stadsbibliotheek. Onder zijn beleid veranderde er heel wat. *"Het werd echt een heel toffe bibliotheek om in te werken".*

Wilfried werd gevraagd om samen met personeelschef Pallemans te zorgen voor de – toen nog afzonderlijk gehuisveste – kranten- en tijdschriftenleeszaal op de Minderbroedersrui 26-28. Daar werkte Wilfried nog eens acht



*Wilfried Onzea vóór zijn boekenkast, waar ook tal van boekensteunen in porselein een plaatsje hebben.*

jaar, tot 1992. *"Het was een interessante periode met een toffe ploeg. Er was ook een zaterdag- en zondagdienst".* Van die periode dateert ook de oprichting binnen de Stadsbibliotheek van het STUBO, het Studiebureau Bijzondere Opdrachten, waarvoor Antoine Pallemans, Renold Huwel en Wilfried samen de publicatie *Brabo*<sup>3</sup> hebben uitgegeven. *"Dat was trouwens de enige concrete realisatie van dit Bureau".*

## Interesse voor en publicatie over 'private presses'

Onder impuls van Ludo Simons schreef Wilfried een artikel over bibliofiele uitgevers. In 1987 verscheen van hem in *Ons Erfdeel* het artikel *Het bibliofiele boek in Vlaanderen na 1980*<sup>4</sup>. *"Ik reed voor mijn onderzoek met de auto heel Vlaanderen door, samen met een fotograaf. Ik kwam aldus met heel wat bibliofiele uitgevers in contact."* Naast het artikel kwam er uit deze contacten ook nog een tentoonstelling voort. In 1988<sup>5</sup> vond er tijdens de Boekenbeurs, op de stand van de Stadsbibliotheek, de door Wilfried georganiseerde tentoonstelling 'Vijf Vlaamse private presses' plaats. *"We toonden op de tentoonstelling ook een prachtige degelpers*<sup>6</sup>. *Er was heel wat volk op afgekomen en veel bezoekers waren in de bibliofiele uitgaven geïnteresseerd".*

Ludo Simons vertrok als directeur van de Stadsbibliotheek en Roger Rennenberg volgde hem op in 1991. De periode van de tijdschriftenleeszaal liep op haar einde. Wilfried keerde terug naar het hoofdgebouw van de Stadsbibliotheek en werd ingezet voor het secretariaatswerk van de nieuwe directeur. Deze functie week heel sterk af van zijn interesses, waardoor Wilfried opnieuw een overplaatsing aanvroeg. Hij kon kiezen tussen het Rubenianum en het Middelheimmuseum en koos voor dit laatste.

## Een museumbibliotheek: het Middelheimmuseum en het 'Documentatiecentrum Burgemeester Lode Craeybeckx'

In 1992 begon Wilfried te werken in wat officieel het 'Documentatiecentrum Burgemeester Lode Craeybeckx' heet, maar wat de 'Middelheimers' zelf de Middelheimbibliotheek noemen. Het is zowel documentatiecentrum als bibliotheek van het Middelheimmuseum<sup>7</sup>. Parallel hiermee volgde hij gedurende vijf jaar in avondschoon de volledige cyclus moderne en hedendaagse kunst, georganiseerd door Amarant. *"Om in een kunstabibliotheek te kunnen werken, vond ik dat ikzelf toch zo veel mogelijk moest weten over kunst om de bezoekers zo goed mogelijk te kunnen helpen. Met die achtergrondkennis kon ik boeken ook beter beoordelen op hun inhoud, en er betere trefwoorden aan geven. Want uiteraard had je geen tijd om die zaken uitgebreid te zitten lezen"*.

Wilfried startte er in de bibliotheek *"nog in het tijdperk der steekkaarten. Ik was er op dat moment de enige die iets van computers kende. Ik werkte er in die periode samen met bibliothecaresse mevrouw Coenen die deze bibliotheek met veel inzet uit de grond had gestampt. Wij vormden*

*een hecht team en werkten met veel plezier bijna tien jaar samen. Ik noem dat graag de periode van het Oude Testament, met drie temperamentvolle, karakteristieke, reeds wat oudere dames die samen de kern vormden van het openluchtmuseum en dat sinds 1992 onder de leiding stond van Menno Meewis, die je dan als God de Vader zou kunnen bestempelen"*.

De bibliotheekcollectie werd, door Wilfried en mevrouw Coenen, geleidelijk ingevoerd in het bibliografische gedeelte van TINreg, een TINman-applicatie. Wilfried voerde in eerste instantie de tijdschriften in. TINreg was een collectieregistratiesysteem, waar elk stuk uit de museumcollectie in kon worden geregistreerd. Daaraan was ook een bibliografisch luik gekoppeld. Zo bleef de connectie behouden tussen de museumcollectie en de bibliotheekcollectie. Voor de inhoudelijke ontsluiting van het bibliotheekmateriaal werd een zelf ontwikkeld trefwoordensysteem gebruikt<sup>8</sup>. Het Nederlandse Bureau IMC, dat verantwoordelijk was voor deze applicatie, ging echter failliet. Men stapte over naar Adlib. Bij de conversie van de bibliotheekgegevens is er een deel verloren gegaan, omdat tijdschriftexcerpten en tijdschrifttitels toen niet konden worden gekoppeld.

*"Niet enkel de catalografische arbeid, ook het baliewerk, de publiekswerking, is belangrijk in een bibliotheek. Dat was zo boeiend aan werken in de bibliotheek van het Middelheimmuseum: je moest het allemaal doen. Elke lezer die*

*bij ons langskwam trachtten we zo intensief mogelijk te helpen. Daar was je dan wel even mee bezig"*.

De bibliotheek van het Middelheim is heel laagdrempelig. Zo is het één van de enige museumbibliotheken waar boeken kunnen worden uitgeleend! Door zijn kennis van het boek en de bibliofilie kon Wilfried ook beter het onderscheid maken tussen de gewone boekmaterialen en de zogenaamde rariora ofte preciosa in de bibliotheekcollectie. Bij de aanvang van zijn job in het Middelheim stonden deze rariora tussen de andere boeken in open kast opgesteld en werden ze soms zelfs uitgeleend. Wilfried zorgde ervoor dat de rariora apart werden opgesteld om ze beter te beschermen en ze diepgaander te ontsluiten.

Er kwamen nogal wat studenten van allerlei kunstacademies over de vloer, soms zonderlinge figuren. Deze studenten kwamen vaak ideeën en inspiratie opdoen voor hun werk. *"Ik vind een bibliotheek waar je kunt snuisteren belangrijk. Voor deze studenten is niet het structureel zoeken belangrijk, maar het kijken, het grasduinen in de boeken. Zij komen soms de bibliotheek binnen zonder dat ze op voorhand een idee hebben van wat ze nodig hebben. Soms vonden ze op die manier meer of iets totaal anders dan wat ze in het hoofd hadden. Ze gingen dan buiten met een eureka-gevoel, met een nieuwe en ruimere blik"*. Door de opkomst van het internet en online catalogi verminderde het totale bezoekersaantal de laatste jaren sterk. Nochtans is Wilfried van mening dat de huidige online bibliotheekcatalogi, zeker voor mensen die met kunst bezig zijn, drastisch tekortschieten inzake dit associatieve, intuïtieve, niet-structurele zoeken.



Wilfried Onzea bij zijn lievelingsbeeld in het Openluchtmuseum Middelheim.



Het documentatiecentrum van de 'Middelheimbibliotheek', ondergebracht in de orangerie.

*"Een museumbibliotheek is essentieel voor de werking van een museum. De onderzoekers en tentoonstellingsmakers in het Middelheimmuseum kwamen me voortdurend vragen om deze of die uitgave aan te schaffen of op te zoeken, omdat ze die nodig bleken te hebben voor hun project of onderzoek".*

Op de vraag wat hem gedurende zijn Middelheim-jaren sterk opviel inzake de bibliotheekwerking, antwoordt Wilfried prompt: *"De sterk gegroeide en uitgebreide organisatie van het museum in vergelijking met vroeger, en ook de technologisering en de snelle evolutie daarvan".* Zo wordt momenteel het beeldmateriaal gedigitaliseerd.

Vroeger draaide de hele museumorganisatie op een heel klein kader. Maar in de tweede helft van de jaren 1990 ging een groot deel van dit kader met pensioen. Het was ook de periode dat het museum erkend werd als een museum van nationaal belang en dat er nieuwe, jonge kunsthistorici kwamen werken. Functies werden ook gespecialiseerd: je had nu iemand specifiek voor de collectieregistratie, de tentoonstellingen, de boekhouding, de public relations... *"Ik vond deze periode van verandering, waarmee de 'nieuwe' periode aanbrak van mijn carrière op Middelheim, heel stimulerend. Evenals het contact met deze jonge mensen".*

In 2007 verhuist de hele administratie van het museum naar het 'kasteel'<sup>9</sup>. De orangerie wordt dan volledig ingepalmd door de bibliotheek. Dat zal, volgens Wilfried, voordelen maar ook nadelen hebben. Enerzijds krijgt de bibliotheek zo heel wat extra ruimte, bijvoorbeeld voor de leeszaal, anderzijds bestaat het gevaar dat er ook mentaal afstand zal groeien tussen bibliotheek en museumadministratie. *"Doordat tot nog toe administratie en bibliotheek zo dicht bij elkaar zitten, is ook de wederzijdse betrokkenheid groot. Mevrouw Coenen en ik verzorgden mee redactiewerk, persteksten, de persstand bij de openingen en het corrigeren van allerlei teksten: daardoor waren we goed op de hoogte van het wederzijdse reilen en zeilen binnen de diensten. De huidige bibliotheekploeg zal na de verhuizing meer teruggeworpen zijn op de bibliotheek zelf. In mijn ogen kan die afstand een nadeel zijn ten opzichte van de museumwerking in haar geheel".*

Wilfried heeft uiteindelijk vijftien jaar op Middelheim gewerkt, tot zijn pensioen op 65 jaar, op 1 oktober 2006.

## Boekenverzamelaar en polyglot

Zoals gezegd is Wilfried een gepassioneerd boekenliefhebber en een rasechte bibliofiel. Daarenboven spreekt hij diverse talen<sup>10</sup>. Naast een voorliefde voor de Engelse en de Duitse literatuur, waarover hij momenteel weer cursussen volgt, draagt hij ook de Russische literatuur een warm hart toe<sup>11</sup>. Maar bovenal is hij anglofiel. William Morris blijft één van zijn idolen. Vooral de vermenging van socialistische

idealen en praktische vaardigheden binnen de Arts & Crafts Movement treft hem zeer. *"Echter, jullie weten ook dat hij ondanks zijn socialistische overtuiging en strijd er zelf nooit in slaagde voorwerpen te maken voor de gewone man: zijn meubels, textiel, glas, alles was maar betaalbaar voor de rijke klasse. Ook de boeken van de 'Kelmescott Press' waren en zijn onbetaalbaar. Maar hij heeft natuurlijk een aanzet gegeven voor het maken van boeken met een grote ambachtelijkheid en eerlijke materialen. En dat had zijn gevolgen in het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Nederland en Vlaanderen (Van de Velde, J. de Praetere...)"*.



Het interieur van de 'Middelheimbibliotheek'.

Wilfrieds smaak is in de loop van de tijd geëvolueerd. Aanvankelijk verzamelde hij Victoriana, later evolueerde dit naar uitgaven van 'private presses' en kunstenaarsboeken. Veel boeken uit zijn collectie kocht hij via handelscatalogi van antiquariaten en op beurzen. Zo schuimde hij regelmatig beurzen in Brussel, Mechelen, Antwerpen af. Ook bezocht hij al eenmaal de Minipressen Messe in Mainz en eenmaal een beurs in The Barbican, Londen, om er de boekkunstenaar Michail Karasik te ontmoeten. *"Zo bouwde je langzamerhand een persoonlijke relatie op met bepaalde handelaars en boekkunstenaars. Je had regelmatig met hen contact en soms bezocht je hen ook en ontstonden er echte vriendschappen. Zij begonnen ook je interesses te kennen en konden je soms op iets attenderen. Dat is een aspect*



Bladzijde uit *Ategeh* van Gerhard Multerer.

dat met het internet weggevallen is. Het gebeurt nu allemaal veel onpersoonlijker." En hij vervolgt: "De Frankfurter Buchmesse zou ik heel graag ooit eens bezoeken. Daar is ook altijd een belangrijk aanbod van bibliothele boeken".

Gedurende de Victoriaanse periode werden in Engeland vaak heel mooie boeken geproduceerd met prachtige linnen uitgeversbanden<sup>12</sup> en met technisch schitterend uitgevoerde meerkleurenillustraties. Dit waren vaak zogenaamde 'koffietafelboeken' die door de rijker wordende middenklasse bij feestelijke gelegenheden op de salontafel werden gelegd om indruk te maken op de bezoekers, een beetje zoals tafelzilver. Het waren dus boeken die eerder bekeken dan gelezen werden. Rijkere dames hielden zich ook vaak bezig met het 'verluchten' van boeken die dan nog een mooie boekband meekregen. Hiervan bevat de collectie van Wilfried enkele bijzonder mooie exemplaren, waarvan enkele met een boekband van plaaster<sup>13</sup>.

Door zijn lidmaatschap van verschillende bibliothele genootschappen en abonnementen op gespecialiseerde tijdschriften, kwam Wilfried met heel wat nieuwe namen binnen de bibliothele wereld in contact. Een losse greep: hij was lid van het Maximilian Gesellschaft tot 2001, toen het stopte met zijn tijdschrift *Philobiblon*. Vervolgens schakelde hij over naar het Pirckheimer Gesellschaft, gevestigd te Berlijn, met zijn tijdschrift *Marginalien*. Daarnaast was hij jarenlang geabonneerd op het Duitse tijdschrift *Illustration 63*, dat enkele jaren geleden ter ziele ging. Hij is ook lid van de Private Libraries Association, met haar tijdschrift *The Private Library*. Hierin publiceerde Wilfried in 1985 het artikel over zijn vriend Alain Anseeuw: *Alain Anseeuw: printer, publisher, poet, painter*<sup>14</sup>. Sinds 1981 is hij geabonneerd op het tijdschrift *MATRIX, a review for printers and bibliophiles*, dat een maal per jaar verschijnt. "Dat wordt uitgegeven door *The Whittington Press, zelf een private press, en is echt heel interessant en mooi gedrukt*".

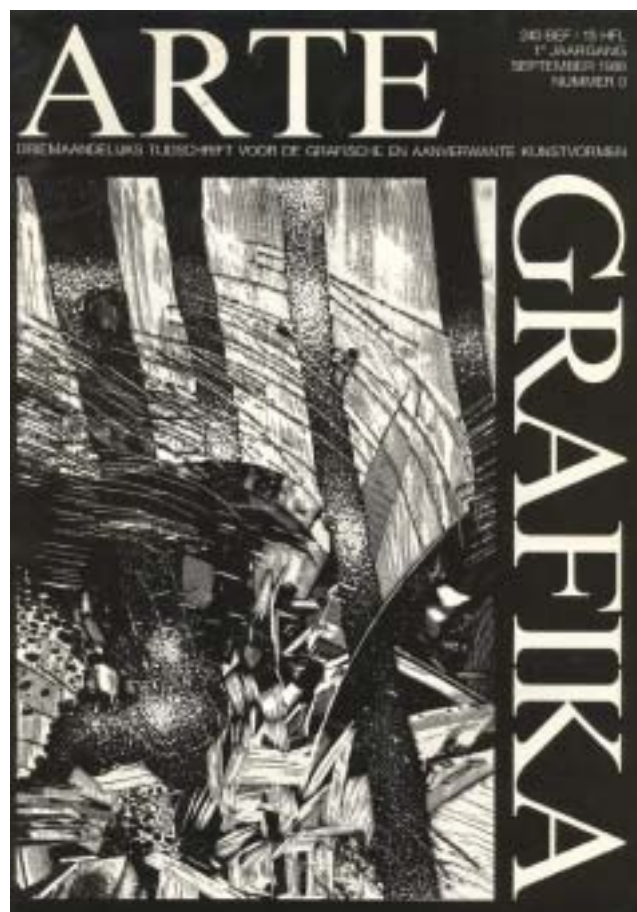
Wilfried is ook medewerker en adviseur van het bibliothele genootschap Literarte v.z.w. Dit genootschap produceert voor zijn leden jaarlijks een bibliothele uitgave. Er zijn al uitgaven geweest met werk van Leonard Nolens, Erwin Mortier, Eriek Verpale, Toon Tellegen, Eddy Van Vliet & Hugo Claus... Drijvende kracht achter dit genootschap is Jo Smet, een Leuvense psycholoog en boekenliefhebber. Deze wilde met vrienden een uitgeverij beginnen om mooie boeken uit te geven. "Hun ideeën situeerden zich aan de rand van

de literatuur, het tussenveld tussen literatuur en kunst. Jo had mijn artikel in *Ons Erfdeel* gelezen en nam naar aanleiding daarvan contact met me op". Hij vroeg Wilfried om mee in te stappen in Literarte, om met zijn bibliothele kennis mee de kwaliteit van de uitgaven te sturen.

Een vriend van Wilfried, Roel Slabbinck, die hij via het Plantin-Genootschap had leren kennen, stond aan de wieg van het tijdschrift *Arte Grafika*, waarin Wilfried ook heeft gepubliceerd<sup>15</sup>. Het draagvlak voor een dergelijk tijdschrift bleek te klein in België, waardoor het na het elfde nummer werd stopgezet.

Tijdens ons bezoek aan Wilfried thuis werd er ook gegrast in zijn rijke persoonlijke bibliotheek. We vielen van de ene verrassing in de andere. Uit allerlei kasten en schuiven toverde Wilfried sublieme voorbeelden van het boekenvak te voorschijn. Ter illustratie sommen we er hier enkele op:

- Jürgen Meyer Jurkowski: *Bardijewski, Henryk. Der Marschallstab*;
- de bibliothele uitgaven van de in Nederland werkende Duitse kunstenaar Kurt Löb, met teksten van Russische schrijvers als Toergenjev en Tsjechov;



- de uitgaven van de Noord-Franse kunstenaar Alain Anseeuw, tevens dichter, drukker en schilder. Anseeuw drukt zelf zijn boeken en werkt samen met andere plaatselijke kunstenaars;
- een tekst van schrijver Daniel Charms, tot uitvouwbaar boek vormgegeven door de kunstenaar Michail Karasik uit Sint-Petersburg, en door hemzelf op zijn lithografische pers met de hand geschreven en gedrukt;
- een unicaat met prachtige 'illustraties' en een boekband van boombast door de Duitse kunstenaar Gerhard Multerer. *"Gerhard Multerer heb ik leren kennen via Reinhard Grüner, een pedagoog uit Beieren en wellicht de grootste verzamelaar van kunstenaarsboeken uit Oost-Europa en een ongelooflijk gul man. En die heb ik dan weer leren kennen via Karasik..."*;
- het magnifieke *The sphere of rocks and water* van de Engelse auteur en kunstenaar J.G. Lubbock;
- een eerste editie van Laurence Sterne's *A Sentimental Journey*, in twee volumes.

Veel van wat Wilfried verzameld heeft, kwam binnen zijn bereik *"door een samenspel van persoonlijke contacten"* met kunstenaars, drukkers en uitgevers. De grootste voldoening bieden de toevalstreffers die hij via kronkelwegen verkreeg. Wilfried heeft nog heel wat plannen, ook met zijn persoonlijke bibliotheek. *"Mijn eigen bibliotheek staat volledig op steekkaarten. Ik was een fichefreak: vroeger zette ik zelfs boekbesprekingen van De Standaard, met een bondige samenvatting, op steekkaart ... Nu wil ik alles in een bibliotheekprogramma invoeren, zo mogelijk met beelden erbij. Dan moet ik natuurlijk nog een digitaal fototoestel kopen..."*.

*"Mijn uitgangspunt is dat een bibliofiel boek eerst en vooral een goede, liefst eigentijdse tekst moet hebben. Een boek als Poe's *The Raven*, vormgegeven zoals hier, door papierkunstenaar en drukker John Gerard, is voor mij een voorbeeld van hoe een klassieke bibliofiele uitgave kan zijn: een mooi gedicht, speciaal voor dit boek handgeschept papier, een mooie letter, etsen van Thomas Rug die het onheilspellende van de tekst op een sublieme manier weergeven en een – voor deze tekst – toepasselijke zwarte band."*

## Noten

1. OKBV-studiedag in de Bibliotheca Wittockiana op 4 maart 2002 te Brussel. Zie ook <http://www.okbv.be/>.
2. Daar is nu nog het Antwerps Centrum voor Beroepsopleiding gevestigd.
3. Pallemans, Antoine, BRABO: bibliografieën en recente abstracts voor bibliografisch onderzoek. - Brussel: VUB, 1986.
4. Onzea, Wilfried, Het bibliofiele boek in Vlaanderen na 1980, in: *Ons Erfdeel: algemeen-Nederlands tweemaandelijks cultureel tijdschrift*, 30 (1987) 4: p. 501-511.
5. Onzea, Wilfried, De 'private press' in Vlaanderen, in: *Arte Grafika*, 1 (dec. 1988/jan.febr. 1989) 1; p. 27.
6. Dhr. Simons wist dat die 19de-eeuwse degelpers ergens in Turnhout stond en die moesten we met een vrachtwagen naar Antwerpen vervoeren.
7. In 1950 werd in het Middelheimpark voor het eerst een tentoonstelling georganiseerd. De stad Antwerpen, en vooral burgemeester Lode Craeybeckx, besloot toen om van dit park van 20 ha een openluchtmuseum voor beeldende kunst te maken. Toen in 1993 Antwerpen Culturele Hoofdstad werd, ging het museum een nieuwe weg op. Middelheim-Laag, het terrein waar tot in 1989 de biënnales werden georganiseerd, ging deel uitmaken van het museum.
8. Vooral op het vlak van kunststromingen en stijlen had dit trefwoorden-systeem een hoge graad van verfijning bereikt.
9. De bibliotheek, wetenschappelijke staf en administratie bevonden zich tot nog toe in de orangerie van het Middelheimpark.
10. Toen Wilfried bij de Standaard Boekhandel werkte, was hij sterk onder de invloed van de films van Ingmar Bergman. "Dat waren vrij pessimistische films, maar ik was ook geobsedeerd door de Zweedse taal en heb een jaartje Zweeds geleerd in avondschool. Ik vroeg verlof aan om naar Zweden te rijden met mijn brommertje. De directeur zag dat niet zitten. Ik ben toch gegaan – heb daar trouwens nog mijn elleboog gebroken – en heb mijn ontslag ingediend, hoewel ik voor Standaard Uitgeverij had kunnen gaan werken. Wie jong is, doet domme dingen..."
11. Wilfried volgde ook cursussen Russisch in zijn vrije tijd.
12. Uitgeversboekbanden worden niet door een boekbinder voor een bepaald boek gemaakt maar zijn het resultaat van een industriële productie door een commercieel uitgever. De linnen band met goudopdruk werd in de 19de eeuw uitgevonden.
13. Deze boeken, meestal religieuze teksten met verluchte bladzijden in chromolithografie (soms tot 12 kleuren), lijken uit een middeleeuws atelier te komen. Ze hebben gesculpteerde voor- en achterplaten en zijn gemaakt van plaaster en papier-maché. Een staaltje van technisch vernuft van de Victorianen en een bewijs van hun obsessie met de Middeleeuwen. De illustrator Noel Humphreys slaagt erin die verluchtingen een eigen toets te geven. De verluchte boeken van Owen Jones zijn dan weer haast absurdistisch te noemen en kunnen wellicht bij de kitsch gerekend worden. Maar men kan ze ook als voorlopers van kunstenaarsboeken beschouwen en zeker wijst zijn stijl vijftig jaar vooruit naar de art nouveau.
14. Onzea, Wilfried, Alain Anseeuw: printer, publisher, poet, painter, in: *The Private Library*, 3 (Winter 1985): p. 148-158.
15. O.a. Onzea, Wilfried, Edward Burrell and the Penmiel Press, in: *Arte Grafika*, 3 (1991) 3: p. 25-28. Dit artikel werd later heropgenomen in de bibliofiele uitgave: Onzea, Wilfried, Edward Burrell and the Penmiel Press. - Esher, Surrey: Penmiel Press, 1993. - 1st ed. - 18 p. en ook: Onzea, Wilfried, Het bibliofiele boek vandaag: viermaal anders, in: *Arte Grafika*, 1 (1988) 0: p. 11-14.

